

деятельности студентов. Психологическая готовность к преподавательской деятельности включает профессиональные и личностные черты, которые обеспечивают успешное сочетание научной и педагогической работы. Эти черты имеют интегральный характер, к ним относят интеллектуальные, эмоциональные и волевые качества, профессионально-нравственные убеждения, потребности, привычки, знания, умения и навыки, профессиональные способности.

The paper presents a theoretical analysis of the problem of readiness for teaching yak special type of professional activity. Revealed different scientific approaches to the concept of readiness: the personal, functional, system, activity. The objectives of the teacher is to conduct research on the present state of science, translation of scientific information into the curriculum and the organization of independent educational and research activities of students. Psychological readiness for teaching includes professional and personal traits that provide a successful combination of research and teaching work. These features are an integral character, they are: intellectual, emotional and volitional qualities, professional and moral beliefs , needs, habits , knowledge , skills and professional abilities.

Статтю подано до друку 25.10.2013.

© 2013 р.

Н. С. Момот (м. Полтава)

ВРАХУВАННЯ ГЕНДЕРНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ СТУДЕНТІВ ПРИ РОЗРОБЦІ ПРОГРАМИ РОЗВИТКУ ТВОРЧОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ

Постановка проблеми дослідження. В сучасному українському суспільстві відбуваються кардинальні перетворення в політичній та соціально-економічній сферах. Це обумовлює і значну реорганізацію в українській освіті. Сучасна система вищої педагогічної освіти покликана створювати відповідні умови для підготовки компетентного і творчого вчителя, орієнтованого на постійний професійний розвиток, самовдосконалення, що забезпечить у подальшому високий рівень конкурентоспроможності, професійної мобільності, продуктивності професійної діяльності і, як наслідок, кар'єрне зростання та самореалізацію. Крім успішного оволодіння необхідною базою знань і вмінь відповідно до специфіки обраної спеціальності, важливим також є розвиток творчих здібностей, оволодіння максимально вираженими професійно необхідними якостями та практичними навичками, що є передумовою ефективного здійснення професійних функцій на творчому рівні.

Ретроспективний погляд на організацію учбового процесу у вищих учбових закладах показує, що він був спочатку орієнтований на чоловічу половину населення. Лише феміністичний рух дозволив жінкам залучитися до вищої професійної освіти. Таким чином, в даний час спостерігається наступна подвійна картина: з одного боку, гендерні відмінності в ході учбово-виховного процесу не враховуються, з іншого боку освіта має переважно чоловічий ухил, вимагаючи від жінок прояву і розвитку традиційно чоловічих якостей.

В наукових джерелах з проблеми розвитку творчої компетентності у майбутніх вчителів аналізуються програми розвитку де пропонується універсальна безстатева модель майбутнього педагога, яка не враховує особливості мислення, поведінки і особистих якостей студентів-хлопців і студентів-дівчат. Це в свою чергу веде до необхідності вивчення і визначення гендерних

особливостей студентів різної статі і врахування їх при розробці програми розвитку творчої компетентності майбутніх вчителів. Таким чином, актуальність даного питання обумовлена реальними потребами сучасного суспільства у підготовці вчителів нового типу, здатних здійснювати свою професійну діяльність на творчій основі стабільно і неперервно, чого неможливо досягти без врахування гендерних особливостей особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз літературних джерел показав, що в сучасній вітчизняній психології є чимало досліджень, присвячених різноманітним психологічним аспектам творчої професійної діяльності та творчої особистості загалом. Так, наприклад, українські вчені С. Д. Максименко, К. С. Максименко, М. В. Папуча досліджували феномен творчості в ракурсі прогнозування розвитку особистості і життєвого шляху людини, В. О. Моляко вивчав проблему творчого практичного мислення, П.А. М'ясоїд розглядав особливості творчої діяльності в контексті врахування аспектів його генези та розвитку, М. В. Савчин досліджував творчу (креативну) особистість з врахуванням індивідуально-психологічних властивостей особистості, Ю.Л. Трофімов, В.В. Рибалка, П.А. Гончарук аналізували творчість професіоналів як феномен когнітивної сфери особистості, О.Д. Сафін і Н.Ю. Малій досліджували феномен креативності в контексті творчості у професійній діяльності, російські вчені Я.О. Пономарев, І.Н. Семенова, С.Ю. Степанова розробляли проблеми психології творчості (загальної, диференційної та прикладної), О.В. Тутолмін вивчав педагогічні проблеми становлення і розвитку творчої компетентності вчителя, В.Ф. Моргун досліджував творчість вчителя у багатовимірній концепції особистості, С.О. Сисоєва описувала використання теоретичної моделі та завдань підготовки творчого вчителя, С.П. Яланська досліджувала психологічні умови розвитку творчої компетентності у студентів ВНЗ та ін.

Гендерна проблематика в освіті почала досліджуватись порівняно недавно, при цьому найбільш розробленим аспектом є гендерний підхід в навчанні (О.Н. Каменська, О.А. Константінова, Р. Сабірова), також гендерна педагогіка (А. Мішель), метою якої є пом'якшення гендерних стереотипів через створення толерантних умов для формування особистості дитини.

В даний час в педагогічній науці можна також виділити наступні напрямки досліджень з названої проблематики: аналіз сумісного і роздільного навчання дітей різної статі (В.Д. Еремеева, А.В. Мудрик, І.А. Тупіцина); врахування статевих (гендерних) відмінностей в освіті (Є.П. Ільїн, Г.М. Бреслав, І.С. Кон, В.О. Сухомлинський, Б.І. Хасан) та гендерна освіта (О.И. Чеснокова). Майже всі ці роботи торкаються проблем організації навчально-виховного процесу з врахуванням гендерних особливостей.

Мета статті – розглянути існуючі теоретичні підходи до проблеми розвитку творчої компетентності майбутніх вчителів, проаналізувати гендерні особливості сприйняття, мислення, особливості пам'яті та поведінки студентів-хлопців і студентів-дівчат.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз теоретичних підходів до розуміння творчої компетентності майбутніх вчителів показав декілька підходів до визначення цього поняття. Так російський вчений О.В. Тутолмін визначив творчу компетентність, як інтегральну професійно-особистісну характеристику вчителя, яка забезпечує успіх його діяльності в типових та неординарних педагогічних ситуаціях. На його думку в структуру творчої компетентності входять загальнокультурна ерудиція та педагогічне мислення; спеціальні професійні здібності та вміння; творча готовність, що створюється комплексом творчо значущих особистісних якостей [6, 11].

С.П. Яланська під творчою компетентністю майбутнього вчителя, розуміє найвищий рівень розвитку професійної компетентності, коли людина здійснює професійну діяльність на творчій основі стабільно і неперервно. Структура розвитку творчої компетентності майбутнього вчителя, на

її думку, базується на основних структурних компонентах професійної компетентності: особистісно-розвивальному; діяльнісно-розвивальному; комунікативному; фаховому; опануванні досвіду. Показниками досягнення творчої компетентності є ціннісно-педагогічна, мотиваційна, психолого-педагогічна, організаційна, методична, дидактична, вербально-комунікативна та інформаційна компетентії, компетенція самовдосконалення, понятійне та творче мислення [7, 9].

Розвиток творчої компетентності майбутніх учителів здійснюватися на основі підготовчого, діагностичного та розвивального етапів. Розвивальний етап повинен забезпечуватися психолого-педагогічними засобами у навчально-виховному процесі ВНЗ: а) психологічні: розвиток творчого мислення; прагнення до самовдосконалення; розвиток педагогічного спілкування вчителя як творчого процесу; мотивація до самостійного творчого опрацювання матеріалу; розвиток творчих здібностей у діяльності; розвиток фахової підготовки, понятійного мислення; б) педагогічні: організація навчальної діяльності, у ході якої студенти реалізують себе як творчі особистості; забезпечення конструктивного постійного зворотного зв'язку; встановлення партнерського педагогічного спілкування; забезпечення мотивації до дослідницької діяльності, активності та креативності під час занять; організація навчального процесу; діяльності, активності та креативності під час занять; організація навчального процесу з метою більш глибокого оволодіння студентами навчальним матеріалом [7, с. 12]. Врахування гендерних особливостей студентів необхідне на всіх цих етапах і потребує підбору такого змісту навчального матеріалу і застосування таких методів і форм, які б відповідали різному типу функціональної асиметрії мозку в сприйнятті інформації дівчатами та хлопцями, специфікою їх потреб та інтересів.

Зупинимося на основних поняттях, знання яких необхідне при вивченні гендерної педагогіки, предметом якої є специфіка виховання і навчання осіб різної статі. Статеву приналежність є однією з фундаментальних характеристик особистості. Дитина народжується і розвивається як представник певної статі - хлопчик чи дівчинка. Особистість завжди має чітку статеву ідентифікацію, чоловічу або жіночу [4, с. 12]. Поняття «стать» багаторівневе, воно включає як біологічні, так і соціальні характеристики. Біологічна стать дається індивіду від народження, в той час як соціальна стать формується прижиттєво під впливом соціальних факторів.

Термін «гендер» був введений у науку з метою розмежування біологічних та соціальних характеристик статі (в перекладі з англійської gender - «рід»). Поняття «гендер» відображає соціально обумовлену природу чоловічого і жіночого і акцентує увагу на тому, що соціальні відмінності чоловіків і жінок не завжди є природним продовженням біологічних відмінностей, а зумовлені впливом соціальних факторів. Діапазон трактування терміна «гендер» у сучасній науковій літературі досить широкий. Гендер розглядається як процес оволодіння соціально-статевими ролями і як статус індивіда в структурі соціальної статевої взаємодії [3, с. 9]. Останнім часом гендерні дослідження стали невід'ємною частиною педагогічної науки, а гендерні особливості все більше враховуються при розробці навчальних та робочих програм для студентів ВНЗ. Виходячи з цього, гендерний підхід в підготовці майбутнього вчителя ми можемо розглядати як переосмислення засобів і методів подачі учбової інформації в контексті значення певної навчальної дисципліни через призму жіночого та чоловічого виховання.

Якщо підійти до студентів ВНЗ з позицій теорії гендерної ідентичності американського вченого С. Бема [3, с. 44], то ми встановимо значні відмінності в їх свідомості, психіці і когнітивній діяльності мозку. Основна ідея цієї теорії зводиться до того, що у кожній людини присутнє в біологічному і психологічному компоненті організму і свідомості «чоловіче» (маскулінне - від греч. masculinitus – мужній) і «жіноче» (фемінне – від латів. femina – жінка) начало. Співвідношення цих

компонентів визначається пропорціями чоловічого (тестостерону) і жіночого (естрогену) статевих гормонів в крові, а також спрямованістю гендерної свідомості (модель поведінки і мислення). Чим вище маськуліність у людини – тим більше він прихильний моделі, якою дотримуються традиційні чоловіки (ініціативність, агресія, твердість, різкість і так далі). Чим більше жіночих статевих гормонів і «м'якше» свідомість – тим його поведінка і мислення більше схильна до жіночого типу (м'якість, поступливість, схильність до компромісу, граціозність і так далі). Дж. Мак-Ки і А. Шеріффс дійшли висновку, що типово чоловічий образ - це набір рис, пов'язаний з соціально необмежуваним стилем поведінки, компетенцією і раціональними здібностями, активністю і ефективністю. Типово жіночий образ, навпаки, включає соціальні і комунікативні уміння, теплоту і емоційну підтримку [3, с. 67].

У «традиційного» чоловіка співвідношення маскуліності/фемініності приблизно 75% к 25% (1 тип). «Жіночий» тип (№2) має зворотне співвідношення: 25% к 75%. Андроґенний тип (№3) має приблизно однакову кількість маскуліних і фемініних якостей та може змінювати їх співвідношення в залежності від ситуації спілкування. Андроґенні чоловіки і жінки володіють більш широким поведінковим репертуаром, гнучким мисленням, вони краще розуміють пояснення викладача як своєї так і протилежної статі, тому їм легше адаптуватися до умов в яких розгортається освітній процес. Аморфний тип (№ 4) в народі називають – «ні риба, ні м'ясо», тобто стиль мислення та поведінки важко оцінити з позиції статевої приналежності.

Дослідження показують, що «по жіночому» мислять 15% чоловіків. Приблизно 10% жінок мають мозок, який в більшій чи меншій мірі запрограмований на чоловічий стиль поведінки, оскільки отримали в утробі матері у віці 6-8 неділь, коли формуються первинні статеві ознаки, надлишкову долю чоловічого гормону тестостерону.

Права і ліва сторони мозку людини сполучені мозолистим тілом, яке дозволяє обмінюватися інформацією між двома півкулями. Невролог Р. Горський підтвердив, що у жінок мозолисте тіло товще, ніж у чоловіків, і жінка має на 30% більше зв'язків між лівою і правою півкулями мозку – так званий «ансамбль міжпівкульних зв'язків»[2, 94]. Чоловік в суперечці може оперувати логікою (ліва півкуля), потім перемкнутися на просторові рішення (фронтальна частина правої півкулі), не відчуваючи емоцій по суті питання. Тобто функціонування емоцій в парі з іншими функціями менш ймовірно. У жінок же емоції пов'язані з великою частиною обох півкуль, і їх функціонування може відбуватися одночасно з дією інших функцій мозку. Жіночий стиль спілкування відображає партнерську систему взаємодії, а чоловічий стиль – систему ролевої підлеглості, тобто стосунків «начальник-підлеглий». Чоловіки широко й глобально дивляться на проблеми та явища, а жінки більш тонко відбивають, відтворюють світ, орієнтуючись на деталі та нюанси, тобто є більш конкретними.

У більшості хлопців ведучим в пізнавальній діяльності є права півкуля, що забезпечує схильність до творчості, конкретно-образного характеру пізнавальних процесів, відповідає за розпізнавання і аналіз зорових і музичних образів, форм і структури предметів, за свідому орієнтацію в просторі, що дозволяє мислити абстрактно, формуючи поняття, образи. У більшості дівчат розвиненіша ліва півкуля, що забезпечує схильність до абстрагування і узагальнення, словесно-логічний характер пізнавальних процесів, що оперує вербальним спілкуванням, умовними знаками і символами, відповідає за регуляцію мови, письма, асоціативно-образного мислення. Тобто мозок дівчат «запрограмований» таким чином, що реагує переважно на людей і осіб, а мозок хлопців – на об'єкти і форму. Дівчата при засвоєнні нового матеріалу більше орієнтовані на зорове і емоційно-образне сприйняття учбової інформації, але на вербальний спосіб

її подачі при відповіді. У міжособистісних відносинах в діаді «студент – викладач» дівчат привертає, перш за все, естетична сторона учбово-виховного процесу (як викладач говорить), а юнаком когнітивна складова (що він говорить).

Існують також відмінності в думках юнаків і дівчат щодо продуктивності різних видів учбових завдань, ефективності різних форм контролю. Тому цілком зрозумілі і відмінності у ставленні до викладачів [10, с. 119]. Юнаки вважають, що ідеальним викладачем є обличчя жіночої статі, у віці 20-29 років. Дівчата бачать в ідеальному викладачі чоловіка у віці 30-39 років. З числа ідеальних юнаки виключили викладачів старше 50-60 років, на відміну від 10% дівчат, що включили до складу ідеальних викладачів чоловіків цього віку. Ці дані також підтверджують висновки одержані Коном І.С. і Бодальовим А.А. [10, с. 67]. Найбільш значущими якостями бажаного викладача як юнаки, так і дівчата виділяють знання свого предмету, а як менш значущим виділяють таку якість як принциповість. На цьому схожість в думках юнаків і дівчат у ставленні до характеристик образу бажаного викладача закінчуються. Найбільш високо, порівняно з дівчатами, юнаки цінують гарне почуття гумору наставника, якому віддається перевага, і вимогливість, тоді як дівчата віддають перевагу викладачам з широким кругозором, ерудитів з гарною мовою [8, с. 116].

Таким чином, враховуючи всі суттєві відмінності між сприйняттям студентами різної статі навчального матеріалу і учбового процесу взагалі, ми маємо змогу суттєво поліпшити їх професійний розвиток за рахунок побудови спеціальної програми розвитку творчої компетентності майбутніх вчителів де будуть застосовуватись такі методи і форми подання навчального матеріалу, які активізуватимуть гендерний потенціал обох статей.

Нижче представлена характеристика основних етапів формування пізнавальних інтересів студентів і їх професійно-важливих якостей в рамках програми розвитку творчої компетентності майбутнього вчителя з врахуванням гендерних особливостей.

1) Ціннісно-мотиваційний етап – активізація цікавості, яка виявляється при відкритті студентами учбового предмету для себе - «для чого мені потрібно це знати». Провідними засобами тут є емоційні педагогічні ситуації, що передбачають включення емоційно-образного мислення у дівчат і асоціативно-логічного у хлопців. Головний критерій ефективності етапу – стійкість сформованості у студентів пізнавального мотиву і пізнавального інтересу до предмету вивчення.

2) Когнітивно-інформаційний етап – представлення місця предмету в загальній структурі формування професійно важливих якостей фахівця. Провідними засобами тут є інтелектуальні педагогічні ситуації з врахуванням майбутньої професії - «для чого і як вивчати». При цьому, враховуючи, що дівчата вважають за краще в своєму мисленні виділяти деталі, матеріал їм необхідно подавати методом аналізу, а хлопцям – навпаки: вони вважають за краще «дробити» ціле на деталі. Окрім цього, при подачі матеріалу дівчатам викладачу важливо більше звертати увагу на інтонацію голосу, розширюючи діапазон його тембру, оскільки дівчата виділяють в голосі людини, що говорить, близько 17 інтонацій, а хлопці лише 8, звертаючи увагу, головним чином, на сенс вимовних слів.

3) Рефлексивно-діяльнісний етап орієнтований на формування стійкого інтересу, який спонукає до діяльності в області, що цікавить. Провідні засоби – регулятивні педагогічні ситуації, засновані для хлопців на принципі конкурентності, а для дівчат – умінні працювати в команді методом «мозкового штурму» [1, с. 15-16].

Висновки. Таким чином, програма розвитку творчої компетентності майбутнього вчителя повинна будуватися з врахуванням гендерної специфіки кожної студентської групи.

Перспективним ми вважаємо впровадження у навчально-виховний процес такої програми розвитку творчої компетентності майбутніх вчителів, що забезпечить врахування гендерних відмінностей студентів при навчанні і професійному становленні та збалансованість психологічних та педагогічних засобів в умовах інтегративного навчально-виховного процесу.

Література

1. Анищенко С.А. Учет гендерных особенностей в профессиональном образовании // Научные труды Московского гуманитарного университета.– М.: Изд-во МосГУ «Социум», 2006. - Вып.75. – С. 13–26.
2. Барсукова А.Д. Гендерные особенности формирования профессионального самосознания студентов вуза: Дис. ... канд. психол. наук. - Ставрополь, 2006. – 346 с.
3. Берн Ш. Гендерная психология. – СПб.: Прайм-ЕВРОЗНАК, 2001. – 460 с.
4. Бондаревская Е.В. Теория и практика личностно-ориентированного образования. – Ростов-на-Дону, 2000. – 167 с.
5. Бреслав Г.М., Хасан Б.И. Половые различия и современное школьное образование // Вопросы психологии. – 1990.- № 3. – С. 24-32.
6. Вейнингер О. Пол и характер. – М.: Терра, 1999. – 480 с.
7. Ворник Б.М. Расстройства половой идентификации. – К.: ИЦ «Семья», 1998. – 329 с.
8. Воронина О.А. Теория и методология гендерных исследований. Курс лекций. – М.: МЦГИ-МВШСЭН, МФФ, 2001. – 416 с.
9. Визгина А.В., Пантелеев С.Р. Проявление личностных особенностей в самоописаниях мужчин и женщин // А.В. Визгина, С.Р. Пантелеев; Вопросы психологии. – 2001. – №3 – С. 91-100.
10. Клёцина И.С. Практикум по гендерной психологии / И.С. Клёцина; СПб., Питер, 2003. - 479 с.
11. Тутолмин А.В. Становление и развитие творческой компетентности будущего учителя (на основе системного подхода) : дисс. доктора пед. наук : 13.00.08 / А.В. Тутолмин; ГОУВПО «Чувашский государственный педагогический университет». – Чебоксары, 2009. – 467 с.
12. Яланська С.П. Психологічні засади розвитку творчості майбутніх учителів біологічних дисциплін: теорія і практика : [монографія] / С. П. Яланська ; Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка – Полтава, 2010. – 374 с.
13. Штылева Л.В. Гендерное измерение в образовании: Всплывающая Атлантида// Л.В. Штылева Гендерные исследования в гуманитарных науках: современные подходы. Материалы международной научной конференции. Иваново, 15-16 сентября 2000г. // <http://sociologi.narod.ru/lib/Shtyleva.html>

Актуальность данной статьи обусловлена реальной потребностью современного общества в подготовке учителей нового типа, способных осуществлять свою профессиональную деятельность на творческой основе стабильно и непрерывно, чего невозможно достичь без учета в учебе и воспитании гендерных особенностей личности. Целью статьи является рассмотрение существующих теоретических подходов к проблеме развития творческой компетентности будущих учителей, анализ гендерных особенностей студентов-парней и студентов-девушек. Перспективным считается внедрение в учебно-воспитательный

процесс такой программы развития творческой компетентности будущих учителей, которая обеспечит учет гендерных отличий студентов и сбалансированность психологических и педагогических средств в условиях интегративного учебно-воспитательного процесса.

The relevance of this paper is due to the real needs of the modern society in the preparation of teachers of a new type, capable of carrying out their professional activities on the basis of creative steadily and continuously, which can not be achieved without taking into account in studies of gender and education of personality traits. The purpose of this paper is a review of existing theoretical approaches to the problem of development of creative competence of future teachers, the analysis of gender-specific student-boys and girls-students. Promising is the introduction into the educational process is the development of creative program of future teachers that will ensure that gender differences in students and balance psychological and pedagogical tools in an integrative educational process.

Статтю подано до друку 15.10.2013.

© 2013 р.

Т. В. Куренна (м. Київ)

РОЗВИТОК ЦІННІСНО-СМИСЛОВОЇ СФЕРИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ДИСЦИПЛІН

Дослідження спрямованості особистості майбутнього вчителя, зокрема психологічних особливостей його ціннісно-сміслової сфери, є особливо актуальним в умовах розбудови незалежної держави, зміни ідеологічних орієнтирів та реформування основних сфер життя українського суспільства, основною метою яких має стати забезпечення прав і свобод та всебічний розвиток кожного громадянина. Беззаперечна роль у цих процесах відводиться освіті в цілому та кожному вчителю зокрема, адже усвідомлення цінностей педагогічної праці і глибинного смислу свого безпосереднього покликання дозволить вчителям реалізувати в шкільній практиці ідеали свободи, демократії, гуманізму та духовності.

Відповідно, особливого значення у становленні вчителя-професіонала набуває етап підготовки майбутніх педагогів у вищому навчальному закладі, коли нерозривно пов'язаними між собою є процеси професійного й особистісного розвитку, і саме юнацький вік має необхідне підґрунтя для розвитку цінностей та смислів особистості.

Проблема розвитку ціннісних орієнтацій, духовності і духовних цінностей, смислів майбутнього вчителя розглядається більшістю дослідників саме у взаємозв'язку із функціонуванням системи виховання і освіти. Зокрема, в такому контексті умови, шляхи і засоби розвитку ціннісно-сміслової сфери особистості обґрунтовуються в гуманістичному, особистісно орієнтованому, аксіологічному та ін. підходах. Єдність цих підходів полягає у створенні необхідних психолого-педагогічних умов для розвитку особистості шляхом побудови нового типу взаємодії між вчителем, учнем, студентом.

Гуманістичний підхід аналізує розвиток особистості в навчально-виховному процесі через прояви особистісного росту та самоактуалізації. На думку А.Маслоу, навчання має допомагати зрозуміти, осмислити і пережити моменти, пов'язані із перебудовою системи особистісних цінностей.